

Legkiválóbb Választófejedelem Uram

Legkegyelmesebb Patrónus Uram.

A legnagyobb tisztelettel és alázattal vettem legkiválóbb Felsőtek levelét és megértettem óhaját Ludovicus Boisrenaut főadjudtáns török fogságból való kiszabadítását illetően. Sajnálom, hogy ennek elintézésével most azonnal nem foglalkozhatom, mivel szándékom és várakozásom ellenére még mindig itt Bécsben kell időznöm Kegyelmes Uram parancsára várakozva; amint viszont sikerül hazatérnem, azt az időt teljes egészében a fent említett főadjudtáns kiszabadításának fogom szentelni; és magam nem lebecsülendő török foglyokkal bírok, akiket – ha másként nem történhetne – egytől-egyik odaadom az egyért, és nem tagadom meg, ha készpénzt kell adnom, ezen cselekedetem jutalmául semmi fizetséget nem várva, mivel szerencsémnek tartom, hogy legkiválóbb Felsőteknek a legkisebb megbízást is teljesíthetem, a legalázatosabban kérve legkiválóbb Felsőteket, hogy méltóztassa utasításaival az irántam való kegyességét gyakran kinyilvánítani, ugyanis egyetlen kívánságom az, hogy minden adandó alkalommal megmutathassam, hogy legkiválóbb Felsőtek legragaszkodóbb és legalázatosabb szolgálja vagyok

Zrínyi Miklós

Előadva Regensburg, 1664. aug. 25.

Legkiválóbb és Méltóságos számomra igen tiszteletre méltó
Kegyelmes Nagyságos Főtisztelendő Nemzetes Főnemes Urak.

Legkegyelmesebb Fényességes nagyrabecsült Uraságtoknak igen megtisztelő levelét illő alázattal vettem és átéreztem Ugyanezen Legkegyelmesebb Fényességes Nagyrabecsült Uraságtoknak aggodalmát Boisrenaut Ludovicus főadjudtáns kiszabadítását illetően, ahol egyszersmind engem is kérnek, hogy ezen ügyben amennyire csak képes vagyok eljárjak. Valóságban számomra semmi sem történhet örvedetesebben, mint ha a keresztényi szeretet ezen megnyilvánulásában is megmutatom legkegyelmesebb uraságtoknak hajlandóságomat és szolgálatkészségemet, és örömet adnám magam tüstént ezen foglalatosságra, ha nem kényszerülnék kivárni valamely hadi készüléteket itt az Udvarnál, amelyek a köz javára szolgálnak. Mindazonáltal remélem, hogy rövid időn belül hazatérhetek, amikor is minél előbb testestül-lekeztül az említett főadjudtáns kiszabadításával fogok foglalatkoskodni, és akár más török foglyok kicserélésével – akiket igen jelentősnek tartok –, ha meg másként nem történhetne, az összeset az egyért odaadom, akár pedig készpénzért, végül is akármilyen összegért lesz kiszabadítandó, mindenképpen azon leszek, hogy kiváltsam, és Legkegyelmesebb Fényességes és Nagyrabecsült Uraságtoknak ne okozzon gondot, hogy ezen kiszabadítást jutalmazzák, mert én a legnagyobb megtiszteltetésnek és szerencsémnek tartom, hogy Legkegyelmesebb Fényességes és Nagyrabecsült Uraságtoknak nem csak ebben a dologban, hanem minden más alkalommal szolgálatkészségemet bebizonyíthatom. A kegyes Isten hosszú évekig őrizze meg szerencsésen nemzetiséteket, kelt Bécsben augusztus 11-én 1644.

Ugyanezen Legkegyelmesebb Fényességes Nagyrabecsült Uraságtoknak

köteles szolgálja

Zrínyi Miklós

Kókay György

BESSENYEI GYÖRGY ISMERETLEN LEVELE ÁTTÉRÉSÉRŐL

A pozsonyi egyetemi könyvtár (Univerzitná Knížnica v Bratislave) kéziratárában, az MS 513 jelzet alatt, 110 lapból álló, 1779-ben készült másolatokat tartalmazó kézirat-kolligátum található. A kötet 65a–84b lapjai között különböző levelek vannak. Ezek között, a 78–79. lapon van egy Beszenyei György által Bécsben, 1779. augusztus 27-én Mihályfalvi János pozsonyi ágenshez írt levél másolata. A másolat 1779. szeptember 6-án, Pozsonyban készült; a másoló személyét nem ismerjük. Magának a

kézíratos kötetnek az eredetéről annyi deríthető ki, hogy azt a pozsonyi egyetemi könyvtár 1938-ban egy antikváriumtól vásárolta.¹

Bessenyei e levele nem ismert a szakirodalomban. Érdekessége még, hogy közvetlenül katolizálása után írta: mindössze 12 nappal azt követően, hogy a bécsi Karlskirchében, a salzburgi érsek előtt letette a katolikus hitvallást.

A levél címzettje Mihályfalvi János volt, aki 1775–1787 között Pozsonyban, majd Budán a Helytartótanács mellett működött, mint a magyar protestáns egyházak vallási ügyvivője, ágense.² Az eddig ismeretlen levél érdekes bepillantást nyújt a frissen áttért Bessenyei lelkiállapotába. Az író áttérésének kérdése ugyan behatóan foglalkoztatta már a szakirodalmat, de a katolizálását követő ilyen korai nyilatkozatát eddig nem ismertük. Jól mutatja a levél egykori megbízóihoz: a hazai református egyházkerületekhez fűződő viszonyának elmérgesedését csakúgy, mint Bessenyei önértetes, talán egy kicsit kompenzál. nyilatkozatát arról, hogy nem kell tartaniok egykori hitsorsosainak az így előállt új helyzetétől: ő nem fog ezzel visszaélni, jelleme nem engedi megtorolni az általuk rajta ejtett sérelmeket.

Ismeretes, hogy Bessenyei a testőrségtől való távozása után, 1773 végén, az akkor felállított református consistorium elnökének, Beleznay Miklós generálisnak a titkára, és – évi 2000 Ft. fizetésért – a hazai protestánsok bécsi ügyvivője lett. E hivatala kezdettől fogva konfliktus-helyzetek egész eredményezte közte és részben az egyes kerületek, különösen a tiszántúli egyházkerület, részben pedig a rendes bécsi ágens, Nagy Sámuel között. A feszültség annyira fokozódott, hogy 1775 elején a tiszántúli egyházkerület vezetői Beleznay és Bessenyei megkerülésével, közvetlenül Nagy Sámuelhez juttatták el sérelmeiket. Miután a dunamelléki kerületből is éles támadások indultak Bessenyei ellen – Vechelius János, a solti egyházmegye segédgondnoka például Bessenyeit tudatlannak és gorombának minősítette, és nem tartotta őt képesnek hivatala ellátására – az író sértődötten lemondott, sőt arra is céltzott, hogy áttér a katolikus hitre. A tiszántúli kerület el is fogadta Bessenyei lemondását, sőt Beleznaytól már búcsút is vett, de a többi egyházkerület ekkor még mindkettőjüket maradásra szólította fel. Az úgy ahogy helyreállt béke azonban nem sokáig tartott, a válságot Mária Terézia tanügyi reformjának, a Ratio Educationisnak az előkészületei újra kiéleztek. Bessenyei és Beleznay ugyanis, ellentétben a protestáns egyházkerületekkel, lényegében támogatták a tervezett reformokat, csupán kisebb módosításokat szerettek volna. Amikor pedig gr. Teleki József lett a dunamelléki egyházkerület főgondnoka, személyében jelentős tekintély került a Bessenyeiékkel elégedetlenkedő tábor élére. A tiszántúliak közül főként Domokos Lajos fejtett ki nagy ellenállást Bessenyeiék ellen, akik így véglegesen elszigetelődtek. Beleznay 1778-ban le is mondott az egyetemes főgondnoki hivataláról, de másik pozícióját még megtartotta. Bessenyei ellen azonban, aki 1779-ben a Beleznay házánál megtartott értekezleten még informálni kívánta főnökét, a reformátusok és a luteránusok egyöntetűen felléptek. Ekkor maga Beleznay is megtagadta Bessenyeit, és elhatárolta magát tőle. Az írónak látnia kellett, hogy magára maradt; szinte belekényszerítették a felekezetével való teljes szakításba. Még 1779. augusztus 12-én – miként erre a most közlendő levelében is utal – közbenjárt a tiszántúli kerületől a Gömör megyei leányegyházak dolgában megbízott küldöttek érdekében, Szathmáry Király Miklós és Losonczy László küldötteknek a királynőnél való kihallgatása ügyében, de három nappal később a maga részéről úgy adott kifejezést a református egyházzal való teljes szakításának, hogy áttért a katolikus hitre.³

Az áttérésre 1799. augusztus 15-én került sor,⁴ melynek hírért maga a salzburgi érsek vitte meg Schönbrunnba, Mária Teréziának, aki az írónak évi 2000 Ft. kegydíjat juttatott. A 12 nappal később írt levélből kitűnik, hogy válaszeveletről van szó. A levél elején található voltaképpeni válasz azonban – melyben bizonyára arra a protestáns részről felmerült és hozzá intézett kérésre felelt, hogy juttassa vissza a vallási könyveket – csak alkalom lehetett Bessenyei számára arra, hogy elmondja mindazt, amit vallásváltoztatása alkalmából volt felekezet vezetőinek – korábbi megbízóinak – el akart mon-

¹ A kéziratos kötet analitikus leírása megtalálható: Dr. Imrich KOTVAN, *Rukopisy Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. Bratislava, 1970. 191.

² ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. jav. kiad. Bp. 1977. 13–14.

³ ZOVÁNYI Jenő, *Bessenyei György mint ref. főconsistoriumi titkár*. Sárospatak, 1909. 42.

⁴ WALDAPFEL József szerint – az Ephemerides Vindobonenses c. egykorú újság híradása alapján – augusztus 16-án történt Bessenyei áttérése. (*Bessenyei áttérése*. ItK 1921. 227.)

dani. Már egy kicsit a kért könyvek visszaküldésének megtagadásával is érezte azt a dacos elszánt-ságát, amit egykori főnökei és egyházi vezetői iránt érzett. A levélből részben erős sértődöttség érződik, részben pedig az az igény, hogy értésére adja a református egyházkerületek vezetőinek: ne aggódjanak: jelleme nem engedi meg, hogy az őt ért sértéseket most megtorolja. Éreztetni és példákkl illusztrálni is igyekszik ugyan a személyét ért „mocskolásokat”, és hangsúlyozza, hogy Domokos Lajost és Debrecent, a részükről őt ért támadások miatt nem felejtette el, de azt is közölni kívánta, hogy nincs okuk mégsem az aggodalomra: karrierjét ő nem egykori felekezetének elárulásával akarja biztosítani. Nem tért ki a levélben vallási kérdésekre, de jellemző az a megállapítása, hogy vallási művekre ezentúl még nagyobb szüksége lesz. E megállapítása okának feltárását olvasójára bízta: szánhatta megnyugtatóként is, de célozhatott már arra is, hogy a továbbiakban szándékában lesz a különböző vallások és világnézetek kritikai egybevetése; arra, amit későbbi írásaiban oly sokszor meg is tett.

Kitért röviden Bessenyei a Beleznayhoz fűződő kapcsolataira is, melyek – mint láttuk – szintén megszakadtak. Őt is biztosítja, hogy hallgatni fog az uralkodó előtt azokról a generálisra nézve bizonyára terhelő dolgokról, melyekről tudomása van, de azt is hozzáteszi: sajnálja, hogy a végén Beleznay is „ráunt”. Rosszul esett neki, hogy csak addig kedvelte, amíg ismeretségét dicsőségére fordíthatta – bizonyára Bessenyei bécsi kapcsolataira gondolva. Az író némi elégtétellel üzent a generálisnak és azoknak a protestáns egyházkerületi vezetőknek, akik már szinte kezdettől fogva irigyelték tőle az évi 2000 Forintos fizetést, hogy az uralkodó még nagyobb jutalmat biztosított számára.⁵ De hogy elejét vegye annak a feltételezésnek, hogy Mária Terézia a katolikus vallásra való áttérése jutalmául tette volna ezt, azt hangsúlyozza: az uralkodó ezt „hívsejért inkább mint religióért” tette, így szólván: „Minden Religióban megérdemled ezen jutalmat.”

Bessenyei e levele, ha kimondottan nem is áttérésének okaival és körülményeivel kívánt foglalkozni, mégis értékes adalékot nyújt vallásváltoztatásának előzményeihez, és saját lelkiállapotához: jogos sérelmeihez, indulataihoz csakúgy mint a korábbi évek hosszadalmas konfliktusainak radikális megoldásából származó újabb lelkiismereti és etikai problémái jelentkezéséhez. „A királynak több korpája van, mint önagységának” – üzent Beleznaynak válaszul arra a sértésnek szánt és neki szóló indulatos megjegyzésre, hogy „Akinek korpája van, kap ebet.” Vagyis – akárcsak Teleki József gróffal kapcsolatban⁶ – ezúttal sem volt hajlandó elfogadni a személyét ért sértést, hanem azt hasonlóval viszonozta. Ezzel csakúgy mint sérelmeinek emlegetésével bizonyára még jobban motiválni kívánta vallásváltoztatását, melyről jogan sejtette, hogy volt felekezete körében nem csekély visszhangot fog kelteni. Bár e levélben inkább a negatív ösztönzések kerültek szóba, néhány utalás mégis történt arra is, mi vonzhatta e cselekedetéhez. Ezekből az hámozható ki, hogy azért állt teljes egészében az uralkodó szolgálatába, mert annak nemcsak a hatalmát tekintette nagyobbának, hanem – különösen korábbi megbízóihoz képest – toleranciáját és felvilágosultságát is. Úgy érezhette, hogy katolizálásával nem kellett megtagadnia önmagát, hiszen ő már régóta másnak érezhette magát mint otthoni hitsorsosai. Nem küldte vissza a kért vallási könyveket, kifejezve ezzel is azt, hogy nem akarta önmagát megtagadni, de úgy érezte, hogy „az igaz keresztyénségnek és az uralkodásnak” így nagyobb szolgálata lehet.

A levél szövege:

Bizodalmas Jó Uram!

A' Vallásba való írásoknak vissza kérésekkel, úgy látom meg tévelyedett. Jobban kell azokat tudnom most mint az előtt. Úgy esmérje jó Uram karakteremet, hogy minden vallásban való erőszaktelet edjütt, a' s'ir' ak i. öztetéséig utolsó lehellesemig fogom útalni, nem hogy keresztyénekét szenvedhetném. O' / sem vagyok, melly szerint a' Kigyelmetek árulásában, szerentsém elől mozdítását keresm... a' Protestáns Uraknak elég inprudentiájok vólt arra, hogy bennem személyyemnek szüntelen valo motskolásával magokon halálos sebet ejtsenek; Szerentséjekre szolgál betsülletes

⁵ Tudomásunk szerint a Mária Terézia által felajánlott és II. József uralkodásának kezdetéig folyósított kegydíj összege megegyezett a református egyháztól a korábbiakban élvezett honoráriummal: mindkettő 2000 Ft volt.

⁶ Bessenyeinek gróf Teleki Józseffel való ellentéire és az ellene írt gúnyversére nézve l.: GÁLOS Rezső, *Bessenyei György életrajza*. Bp. 1951. 137–141.

Karakterem, mely emberiségébe nem változhatik, és Kigyelmeteknek sorsát nem útállya, hanem sajnállya, ha fel kívánnám mind azt Udvarnál fedezni árúlással, mit tudok, úgye adutekozhatnak? és a Jó Uramék Statusának tsak nem minden tromfját ki híhatnám. De nagyobb szívet jelent nem bosszulni. Ha motskolni üldözni kívánnám jó Uramék közt való ellenségimet, hasonló lennék ő hozzájok, mit nem akarok. Valakik barátim vóltak, maradjanak azok ha tetszik, mindenkor fognak bennem emberiséget találni, ha meg kívánnak vetni, tselekedjék. Ő Felsege Dissenteressentiamat a' Religioiban esmérén, most akarja, hogy a jó Uramék dolgában influallyak, mellyről az utolsó Követek bizonyoságot tehetnek.⁷ Valamit az igaz Keresztyénség, és az uralkodásnak valóságos haszna meg enged, mind azokban szolgálattokra lések az Uraknak, mint hív Jobbágyoknak, és édes Hazám Fiainak – *De Domokost és Debretzent még el nem felejtettem*. Generalis Beleznai Ő Nagysága felől, ő Felsegek előtt örökös halgatásba maradok, a' mit nékem mint meg hitt Baráttjának mondott, azzal soha nem sértem Királlya előtt, mert a' magam szívének kívánok eleget tenni. Kár hogy utóllýára úgy reám unt, 's ilyen szavakkal élt indulattýában: *A' kinek korpája van kap ebet*. El felejtette ő Nagysága meg gondolni, hogy a Királynak több korpája van mint ő Nagyságának. Míg valamit külső dítösségúnkre fordíthatunk, kedvellyük, ha ez nem lehet meg vettyük. Vigasztalásom vagyon mégis abba, hogy ő Felsege első lépésében, az ő Nagysága Generalisi fizetésén felül jutalmazott, mit eszért, és hívségért inkább, mint Religioért adott, így szólván: *Minden Religióban meg érdemled ezen jutalmat*.⁸

Béts 27 Augusti 1779.

Vagyok bizodalmas nagy
jó Uram Agens Uramnak
Igaz jó akaró szolgálja
Bessenyei György.⁹

Szilágyi Ferenc

GVADÁNYI JÓZSEF LEVELE ÉS VERSE AZ ERDÉLYI MAGYAR NYELVMÍVELŐ TÁRSASÁGHOZ

Az *Egy falusi nótárius* hősének megteremtője, az írogató lovasgenerális levelezésben állt a kor másik műkedvelő írótabornokával, a szintén grófi címet viselő galántai Fekete Jánossal.¹ Míg azonban Fekete János a felvilágosodás lelkes híveként Voltaire-t fordította magyarra s magával a „ferney-i bölcs”-cse is levelezett,² a szakolcai generális saját szavai szerint legnagyobb ellensége volt a felvilágosodás eszméinek.

Mindennek ellenére kettejük közül Gvadányi volt a jobb költő, akinek prózája is telve a népnyelv ízes, szemléletes képeivel, fordulataival. Ismeretes az az anekdota is, hogy Voltaire a nála francia verseivel s tokaji borával kedveskedő Feketének ezt írta: „bora jobb, mint verse”.³ S ennek mintájára Gvadányiról is elmondhatjuk: versei jobbak, mint gondolatai.

Nyilván ezt méltányolta az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság is, mikor a magyarországi írók között Csokonaival, Földivel, Kazinczyval, Kármánnal, Verseghyvel, Feketével s a felvilágosodás többi hívével együtt őt, a konzervatív íróműkedvelőt is soraiba szándékozott választani.

⁷ E mondathoz – valószínűleg a másoló tollából – a levél szélén a következő latin nyelvű megjegyzés olvasható: „Gómmóriensium ori negot Religionis Legati cum praecedenti Instantia.”

⁸ A másoló megjegyzése a levél végén: „NB. Még itt vólt más fél rend; de úgy ki vólt törölve, hogy lehetetlen vólt el olvasni”.

⁹ A másoló jegyzete a levél alján: Denuo Descripsi, de propria Ipsius manu, data ad D. Joh. Mihályfalvi. 6ta Semtembris 1779. Posonii.

¹ L.: TAMÁS Ernő, *Gvadányi József ismeretlen verses levele galántai gróf Fekete Jánosnak*. Pesti H. 1925. nov. 22. 7.

² L.: François D' OLYAY, *Voltaire et le comte hongrois Jean Fekete de Galánta*. Gazette de Hongrie. 1932. 32. sz.

³ Vö. TÓTH Béla, *Magyar anekdotakincs*. I. Bp. é. n. 376.; KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*. Nemzeti Ktár. 162.